

Прегледни рад
УДК: 341.382(470:430"1918"
94(470)"1918"
DOI: 10.5937/zrffp53-43402

БРЕСТЛИТОВСКИ МИР – УЗРОЦИ, СПОРАЗУМ И ПОСЛЕДИЦЕ

Жаклина С. СПАЉЕВИЋ¹
Универзитет Сингидунум, Београд

Душан З. ЈЕРОТИЈЕВИЋ²
Универзитет МБ, Београд
Пословни и правни факултет

¹ zspalevic@singidunum.ac.rs

² djerotijevic@mb.edu.rs

Рад примљен: 27. 2. 2023.

Рад прихваћен: 29. 6. 2023.

БРЕСТЛИТОВСКИ МИР – УЗРОЦИ, СПОРАЗУМ И ПОСЛЕДИЦЕ

Кључне речи:

Царска Русија;

бољшевици;

Лењин;

Немачка;

Источни фронт.

Сажетак. Први светски рат изазвао је промене које се ни изблиза нису могле сагледати 1914. године. Царска Русија, сила у великом успону, доживела је током овог рата промене које су оставиле катастрофалне последице на њену културу, привреду, државну целовитост и народ. Бољшевичка власт, настала у вртлогу светског сукоба и потпомогнута од различитих непријатеља Царске Русије, нашла се у позицији да преговара о нечему у чијем стварању и уздицању никад није учествовала, нити дала било какав позитиван допринос. Вође бољшевика, на челу са Лењином, нашле су се између земље у расулу, за шта су имале велику одговорност, и непријатеља на фронту који су тражили не само укидање Источног фронта, већ и огромне руске територије на којој су се налазили огромни природни и привредни ресурси. Немачка, као држава која је и допринела у значајној мери бољшевичком преврату, желела је значајна територијална проширења према истоку и уставно-правно утемељени утицај у Закавказју. Производ свих тих околности био је Брестлитовски мир, вероватно најштетнији мировни споразум у историји Русије.

Увод

На почетку XX века Русија се суочила с мноштвом значајних друштвених, политичких и економских промена које су имале далекосежне последице. Руско-јапански рат (1904–1905), у коме је руска војска претрпела неуспехе, довео је до незадовољства народа и смањења поверења у власт. Дошло је до формирања синдикалних организација које су се бориле за права радника, а радикалне социјалистичке и револуционарне групе постајале су све активније и тражиле промене у руском друштву. Постојање гломазне и неучинковите администрације узроковало је незадовољство међу становништвом.

Када је у јануару 1905. године одржан протест радника у Санкт Петербургу, војска је отворила ватру на демонстранте. Овај инцидент изазвао је широк отпор и генерални штрајк широм земље, који је присилио Владу на увођење ограничених политичких реформи, које су укључивале аграрну реформу која је имала за циљ да омогући сељацима стицање сопствене земље, али и репресивне мере против политичких дисидената.

Руска индустрија је пред почетак Првог светског рата била у релативно заосталом стању у поређењу с Немачком и Великом Британијом. Иако је Русија имала велике индустријске центре, Санкт Петербург и Москву, већи део земље и даље је био претежно руралан и заснивао се на пољопривреди. У погледу производње, Русија се налазила међу водећим европским земљама у областима производње челика, угља, нафте, жита и текстила. Руска железничка мрежа проширила се током тог периода (78.000 километара пруге), повезујући различите регионе земље, што је довело до лакшег транспорта робе и сировина између индустријских центара и пољопривредних области. Међутим, упркос тим позитивним помацима, постојали су и даље изазови у вези с технолошком заосталошћу, слабом унутрашњом инфраструктуром и ограниченом диверсификацијом индустрије.

Пред сам почетак Првог светског рата, Русија је располагала са најмногољуднијом војском, која је била добро обучена и вођена искусним и школованим официрским кадрам, али је заостајала у односу на Француску

и Немачку у погледу поседовања бројности модерних артиљеријских оруђа, комуникационих система у ланцу командовања и борбене авијације.

Напад на Србију у Првом светском рату показао је да је у то време још било части у дипломатији, јер је цар Николај II одмах подржао Србију и објавио рат њеним непријатељима. Током прве три године рата, непрестано су се појављивале гласине да је дипломатија Руске империје водила тајне преговоре с Централним силама са циљем закључивања сепаратног мира. Ове тврдње су посебно добиле на тежини почетком 1916. године, када је Русија запретила Енглеској, Француској и Италији да ће то и урадити, уколико српска војска не буде евакуисана са албанске обале на Крф и уколико јој не буду обезбеђени одговарајућа медицинска нега и смештајни капацитети. Оваква нота је у ствари била вид дипломатског притиска која је имала за циљ спасавање српске војске, али стварних преговора није било (Multatuli, 2014, стр. 25–27). Наравно, главни циљеви Немачког царства, као водеће државе у блоку Централних сила, били су разједињавање сила Антанте, неукључивање САД у рат и укидање или пацификација барем једног од постојећа три фронта (Марковић, 2017, стр. 396–399).

Дуге три године руска војска је чврсто држала фронт и вршила офанзивне акције у Галицији на почетку рата, као и на Турском фронту, где је постигла и значајне успехе на подручју Кавказа.

Након Фебруарске револуције дошло је до урушавања официрског угледа и ширења дефетизма од стране бољшевичких агитатора у Руској војсци. Утицај Војничких комитета, који су одобрени од стране Владе Керенског, додатно је поткопао линије командовања. Дешавало се да официри буду претучени током обављања дужности, а добар део њих је напуштао положаје (*Мала енциклопедија Просвјета*, 1986, стр. 236). Буржоазија се трудила да одбрани своје интересе ојачавањем утицаја у Привременој влади на основу прећутне сагласности мењшевика, али су широке народне масе биле упућене на Совјете којима су већином руководили мењшевици и есери. Привремена влада сменила је све царске губернаторе и поставила по губернијама комесаре (Баданин, 2020, стр. 39–41). Сва ова дешавања, која су довела до радничких штрајкова, побуна, напада на велепоседничка имања и општег хаоса, довела су до јачања утицаја бољшевика који тада почињу да излазе из затвора и враћају се из емиграције (маја 1917. године Бољшевичка партија у Петрограду, данашњем Санкт Петербургу, броји 3200 чланова, што је 40% више него претходне године).

Немачка обавештајна служба имала је тачне податке о стању у Русији, те је 7. маја 1917. године рајхсканцелар Теобалд фон Бетман Холвег припремио оквирни предлог сепаратног мира са Русијом. Паралелно са тиме, немачка Врховна војна команда предложила је прекид ратних дејстава на Источном фронту до закључивања трајног и правно-обавезујућег сепаратног мировног споразума. Лењин је тада успео да у преговорима са

немачким дипломатама обезбеди повратак 32 бољшевичка емигранта преко Шведске у Русију (Гажевић, 1971, стр. 71).

Међутим, Керенски је био убеђен да ће успехом на фронту подићи углед Владе, повратити војнички морал, веру у победу и доказати ефикасност „најдемократскије војске на свету“, како је сам лично дефинисао руску војску под командом Привремене владе. Војска је покренула Јунску офанзиву нападом 47. сибирског стрељачког пука на аустроугарске трупе у Галицији. Иако је на почетку било успеха, после двадесет дана руски фронт се распао и војска се повлачи чак и до 240 километара у дубину руске територије, на неким местима. Операција је завршена 1. септембра 1917. године губитком Риге, када су руски војници одбили да се боре и самовољно напустили град (Engelstein, 2017, стр. 97–99).

Устојављање бољшевичке власи

Ратни пораз је довео до потпуног хаоса у земљи и безнађа у народу, што је проузроковало пад Привремене владе услед оружаног устанка бољшевика у Петрограду. Исти су дужи временски период били оптуживани да су немачки шпијуни, јер су месецима говорили о окончању „империјалистичког“ рата. Први дан након преузимања власти, 8. новембра 1917. године, Други сверуски конгрес совјета усвојио је „Декрет о миру“, у којем су све државе учеснице рата позване на моментално закључивање примирја и започињање преговора који би резултирали склапањем мировног споразума „без анексија и контрибуције“, чиме би се свим народима у зараћеним државама признало право на самоопредељење до оцепљења, што је наравно била утопистичка идеја у том тренутку, али и много година касније (Malyshkina, Goroshko, Bondar, Gorčev, 2019, стр. 249).

Током ноћи 8. новембра 1917. године, Совјет народних комесара (СНК), новостворена извршна власт, послао је дежични телеграм вршиоцу дужности врховног команданта руске војске, генералу Николају Духонину, у којем му наређује да се моментално обрати командама непријатељских војски са предлогом прекида ратних дејстава и непријатељства, успостављања примирја и започињања мировних преговора. Генерал Духонин је одбио наређење и био је смењен са дужности, а на његово место је постављен Николај Кириленко, бивши заставник царске војске. Лав Троцки, народни комесар за спољне послове, обратио се писмено, путем дипломатске ноте, свим амбасадама савезничких држава, позивајући их да, такође, једнострано објаве примирје, прекину дејства на фронту и акције снабдевања ратним материјалом трупа на фронту и започну преговоре (Рувовар, 2018, стр. 13–14).

Владимир Лењин је 9. новембра 1917. године послао телеграм свим пуковима руске војске који су се налазили на првој линији фронта којим

се непосредно обратио војницима следећим речима: „Нека пукови, који се налазе на положајима, одмах изаберу оне који су овлашћени да формално започну преговоре о примирју са непријатељем“ (Живанов, 2012а, стр. 89).

Дипломатски представници Уједињеног Краљевства, САД, Француске, Енглеске, Србије, Румуније, Јапана и Италије, на састанку у амбасади САД-а у Петрограду, одлучили су да игноришу ноту Совјета народних комесара. Већ 11. новембра, шефови војних мисија држава савезница при штабу врховног команданта руске војске предали су генералу Духонину колективну ноту у којој су протестовали због кршења споразума од 5. септембра 1914. године, у којем је забрањено закључивање сепаратних примирја, прекида непријатељстава и мировних споразума свакој држави потписници појединачно. Документ је у целости прослеђен свим командантима пукова на првој линији фронта од стране генерала Духонина. Народни комесаријат за спољне односе обратио се амбасадорима Шведске, Норвешке, Швајцарске и Шпаније са предлогом да посредују у организацији и формату мировних преговора, али су ове земље биле врло уздржане и само су потврдиле пријем ноте коју је упутио Троцки.

Након добијања информација да су бољшевици у потпуности преузели власт у Петрограду, Ерих Лудендорф, немачки генерал, направио је план одлучне офанзиве дуж целог Западног фронта, јер је сада имао могућност пребацавања 75% људства са Источног фронта, са учешћем дивизија пребачених са истока, што је план који је одобрио кајзер пре најављеног масовног доласка америчких трупа, који је планиран за пролеће 1918. године. Имајући у виду најављени масовни покрет својих дивизија на запад, немачки војни врх је обавестио Рајхстаг, прелазећи линију фронта у рејону Двинска, да је сагласан са почетком преговора о примирју у Брест Литовску са руском бољшевичком влашћу, имајући у виду њено у потпуности анационално одређење.

Значајно је напоменути да је Владимир Илич Лењин, председавајући СНК, расписао изборе за законодавну скупштину у новембру 1917. године и да су бољшевици, и поред свих притисака које су вршили, добили свега 25% гласова. Ова епизода демократије брзо је завршена јер су наоружани одреди бољшевика врло брзо разјурили ову скупштину. Представници Антанте су у децембру 1917. године на конференцији у Паризу донели одлуку о реонима будућих окупационих зона на територији Русије (Ајрапетов, 2017, стр. 480).

За Лењина је било најважније да закључи мир са Немачком и њеним савезницима, јер би му то омогућило да „предахне“ и отпочне учвршћивање своје власти у целој земљи. Био је спреман да то скупо плати, јер се надао да ће рат довести до револуције у Немачкој и да ће коначни споразум бити постигнут између две братске пролетерске владе (Оболенски и Оти, 2003, стр. 296–297). Истовремено, Лењин је и даље добијао велику

новчану помоћ из иностранства, па је тако у децембру 1917. године амерички милионер Вилијам Бојс Томпсон бољшевичку власт помогао са милион долара (Решетњиков, 2016, стр. 114).

Мировни сјоразум

Делегација Совјетске владе, предвођена Адолфом Јофом, стигла је 20. новембра 1917. године у Брест Литовск, у којем је био смештен штаб немачке команде на Источном фронту. Совјетска делегација имала је 28 чланова. Опумоћени део делегације чинили су: Лав Каменев, Григориј Сокољников, Анастасиј Биценко, Сергеј Масловски, Федор Олич, морнар, Николај Бељаков, војник, Роман Сташков, земљорадник, Павле Обухов, радник, и Адолф Јофе. Поред њих, у делегацији је било 9 „чланова војне консултације“ из реда официра бивше царске војске, предвођени Василијем Алтфатером, и 10 чланова техничког особља на челу са секретаром Лавом Караханом.

Делегација Централних сила била је предвођена Максом Хофманом, немачким генералом, а чинили су је још Херман Покорни, аустроугарски потпуковник, Зеки-паша, турски генерал, и Петар Ганчев, бугарски пуковник. Каријерне дипломате Кајетан Мереи и Имре Чаки били су незванични саветници делегације Централних сила у погледу војних питања.

Сами преговори почели су 20. новембра и трајали су свега три дана. Делегација Централних сила имала је испред себе повољну ситуацију на фронту, где противничка страна није представљала организовану војну целину и није имала ни минимум мотивисаности војника за било који вид организованог отпора, а имала је и спремне пројекте примирја и усаглашене ставове на нивоу целе коалиције. Совјетски представници нису имали ниједан документ.

Занимљиво је напоменути да је совјетска делегација током преговора инсистирала на јавности састанка. Размена мишљења уредно је записивана, а након завршетка састанака вршило се усклађивање руских и немачких текстова тока састанака. Након тога, ови записници постајали су јавни и доступни новинарима.

Иако се Јофе залагао за прекид непријатељстава на свим фронтовима, он није имао никаква овлашћења од стране држава савезница, те је постигнут договор да се разговара само о примирју на Источном фронту.

Бољшевичка делегација је 4. децембра 1917. године представила свој предлог примирја, који се огледао у шестомесечном примирју, повлачењу немачких снага из Риге и са Монсундских острва и забрани премештања немачких снага на Западни фронт. Немачка делегација није прихватила такав оквир преговора, јер је премештање трупа на друге фронтове већ

крнуло. Ипак, примирје је закључено за период од 7. до 17. децембра. Немачке и аустроугарске трупе задржале су своје положаје, а нова пребацивања јединица на Западни фронт су суспендована, осим оних која су била у процесу извршења. Будући да совјетска делегација није имала сигурну директну телефонску и телеграфску везу са централном влашћу у Петрограду, она је морала моментално да се врати у Петроград и добије детаљна упутства о даљој стратегији у вођењу преговора.

Троцки је 6. децембра 1917. године упозорио амбасадоре земаља савезница да су преговори у Брест Литовску прекинути на седам дана и позвао их да се на највишем нивоу одреде према њима. На заседању СНК-а од 10. децембра 1917. године вођена је дебата о дефинисању стратегије совјетске делегације у наставку преговора, насловљена под именом „Упутства о преговорима – заснована на *Декрећу о миру*“. Лењин је у документу „Конспект программы переговоров о мире“ представио своје виђење концепта „анексије“, а исте вечери је Сверуски централни извршни комитет усвојио резолуцију у којој одобрава претходне поступке делегације, изражавајући одобравање њених претходних поступака. У саставу делегације извршене су измене.

Имајући у виду потпуну дипломатску некомпетентност представника револуционарних класа у делегацији, они су замењени Владимиром Скалоном, Јуријем Даниловом, Александром Андогским и Александром Самојлом, генералима, Иваном Цеплитом, потпуковником, и Владимиром Липским, капетаном.

Нова рунда преговора, након повратка измењене совјетске делегације из Петрограда, започела је 15. децембра 1917. године. Завршена је потписивањем новог примирја ороченог на 28 дана, почевши од 17. децембра, са могућношћу аутоматског продужења и са условом да се за седам дана обавести непријатељ о прекиду. Совјетска делегација је повукла услов за повлачењем са Монсудских острва, а Централне силе нису захтевале повлачење руских трупа из Трапезунта (Трабзона), који је заузео Николај Јуденич 1916. године у оквиру кавкашког похода (Журавлев, 2017, стр. 19–21). У једној од тачака примирја били су дозвољени састанци војних чиновца током обданица на максимално три посебно утврђена места у оквиру простора деловања једне дивизије. На једном таквом месту се не би смело наћи више од 25 особа, којима би биле дозвољене активности размене новина, часописа и писама, као и слободна трговина основних потроштина у погледу хране, хигијене, одеће и обуће.

Недељу дана касније, 22. децембра исте године, отпочели су и преговори о миру. Потписивањем овог споразума обустављена су сва ратна дејства на копну и мору, на свим фронтовима, дуж целе демаркационе линије. Споразум је потписан на четири недеље, са могућношћу његовог продужења ако то захтева једна од потписница, а друга се томе не противи.

Примирје су закључили и поједини руски фронтови, и то: Северни, Југозападни, Западни, Румунски и Кавкаски.

Ови преговори довели су до привременог сукоба између Лењина и већине бољшевичких вођа. Он је био за то да се одмах прихвате немачки услови, који су били све тежи како су бољшевици одуговлачили коначно решење. Снажна левичарска струја желела је револуционарни рат, за шта Русија није имала војну силу, док је група окупљена око Троцког заговарала „ни рат, ни мир“ (Оболенски и Оти, 2003, стр. 296–297).

Дан пре почетка мировних преговора у Александровском театру у Петрограду, 21. децембра 1917. године, одржан је заједнички збор чланова СНК, ЦИК совјета, Петроградског и рејонских совјета, фабричких и војничких комитета, партијских и синдикалних организација, а овом приликом излагане су позиције свих присутних актера о борби за демократски мир и о започетим преговорима са Немцима и њиховим савезницима. Преговори о миру, започети 22. децембра 1917. године, трајали су шест дана. Делегацију Немачке и њених савезника предводили су Рихард фон Килман, државни секретар за спољне послове Немачке, гроф Ото Чернин, министар спољних послова Аустроугарске, Попов, бугарски министар правде, и Талаат-паша, велики везир Турске (Живанов, 2012б, стр. 442).

Хофман је 18. јануара 1918. године на седници Политичке комисије изнео документ у којем су делегације држава Четворног споразума одредиле Русији услове за мир (Живанов, 2012б, стр. 477). Наиме, делегација Централних сила је од Русије затражила да се одрекне знатног дела своје територије на рачун Немачке, Аустроугарске, Бугарске и Турске. Најзначајнији совјетски територијални уступци које су тражиле Централне силе јесу области које су биле намењене Немачкој и Аустроугарској, а то су Пољска и Литванија, делови Белорусије, делови Украјине, Естоније и Летоније, као и поједина острва и луке на Балтику. Овим територијалним уступањима, нове руске западне границе постале би војностратешки неповољне, што би створило могућност за отварање путева војним снагама њених непријатеља за продор ка осталим деловима Естоније, Летоније и ка Петрограду. Руска делегација, предвођена Троцким, избегавала је да потпише такав уговор (Brüggemann, 2022, стр. 331–333).

Саставни део овог „пакета мира“ био је и Споразум држава Четворног савеза и совјетске Русије, који је потписан накнадно 3. марта и којим се Русија обавезала да призна мировни уговор између украјинских сепаратиста и држава Четворног савеза, да хитно потпише мировни уговор и одреди границе са Украјином, да повуче своју војску и јединице Црвене армије са украјинске територије и да оконча агитацију и пропаганду против Украјинске Народне Републике и њених установа (Живанов, 2012б, стр. 480).

Троцки, бољшевички народни комесар за спољне односе и шеф руске делегације, 10. фебруара 1918. године, незадовољан сталним немачким захтевима за уступањем територије, противно Лењиновим инструкцијама, декларацијом о одбијању потписивања мира прекида преговоре и објављује прекид рата и демобилизацију руске војске. Наиме, Троцки је сматрао да даље преговарање са Немцима није сврсисходно, те је предузео кораке да се они окончају. Он је 9. фебруара 1918. године, на заседањима руске делегације са делегацијама Немачке и Аустроугарске, у дужем говору извршио рекапитулацију дотадашњих преговора, истичући да су мировни преговори формално били постављени на основу принципа самоопредељења народа, а да је Немачка убрзо поставила неприхватљиве услове мира. Након тога, Троцки је присутним делегацијама предао писмену и потписану изјаву:

„У име Совјета народних комесара, влада Руске Федеративне Републике овим даје на знање владама и народима земаља које воде рат с нама, савезничким и неутралним земљама, да, одустајући од потписивања анексионистичког уговора, Русија са своје стране објављује прекид ратног стања с Немачком, Аустроугарском, Турском и Бугарском.“
(Engelstein, 2017, стр. 121)

У посебном пасусу ове изјаве стоји: „Војсци Русије истовремено се издаје наредба о потпуној демобилизацији на целом фронту“ (Живанов, 2012б, стр. 506). Невероватно је да је неко у ситуацији у којој се налазила Русија могао да да овакву изјаву, јер је Немачка била у прилици да и војно диктира своје услове мировног споразума.

Троцки је био уверен да Немци неће обнављати ратна дејства против земље која је објавила излазак из рата. Међутим, већ 17. фебруара 1918. године, седам дана након одустајања Русије да потпише мировни уговор, одлучено је да се против ње обнове ограничене војне акције, које су и започете наредног дана, односно 18. фебруара 2018. године, у неколико праваца. Основни циљ ових акција био је војно-стратешки, односно померање окупиране зоне даље ка истоку. Иако су снаге којима је располагала Команда немачког источног фронта биле састављене претежно од помоћних јединица, веома брзо су напредовале по свим задатим правцима и нису наилазиле на озбиљан отпор. Немачки одреди су без великог отпора заузимами чак и велике градове и руске командне центре. Немци су већ првог дана заузели Двинск, а потом и Минск, крећући се ка Петрограду. Генерал Хофман је описао ове чудне операције:

„То је најкомичнији рат у коме сам учествовао. Он се води искључиво у возовима и аутомобилима. Посадиш у воз неколико пешака с митраљезима и једним топом, кренеш до суседне железничке станице,

заузмеш је и ухапсиш бољшевики, посадиш у воз следећи одред и наставиш да се крећеш даље.“ (Живанов, 2012б, стр. 518)

Убрзо по отпочињању обновљених акција немачких војних снага сазван је хитан састанак бољшевика. Коначан исход овог заседања била је одлука да се Влади немачке империје у Берлину пошаље радиограм Савета народних комесара Русије у коме су Лењин и Троцки изнели да су спремни да формално потпишу мир под условима које је захтевала Немачка влада и да ће у року од дванаест сати одговорити на све немачке услове мира. Ова нота изазвала је незадовољство како у редовима кадета, есера и мењшевика тако и у редовима бољшевика и левих есера. Немачка влада није журила са одговором узимајући у обзир ситуацију на терену, тј. имајући у виду дубок продор њених снага. Коначно, 23. фебруара 1918. године, у Петроград је по куриру стигла нота Немачке и њених савезница, чије су одредбе за Русију биле још неповољније у односу на оне из Бреста. Ова нота садржала је и низ тешко прихватљивих клаузула.

„Услови мира које је предложила Немачка влада“, 21. фебруара, како и говори назив документа, изражавали су спремност Немачке да „обнови преговоре и закључи мир са Русијом“ ако она прихвати услове наведене у предлогу (Живанов, 2012б, стр. 529). Немачка је од Совјетске владе захтевала да руске територије, које су немачке војне трупе већ запоселе, убудуће не подлежу територијалном суверенитету Русије, да совјетска војска и Црвена гарда одмах напусте Ливонију и Естонију, о којима ће даље бринути немачка полицијска војска, те да склопи мир са властима Украјине, а територије Украјине и Финске без одлагања очисти од руске војске. Истовремено, захтевала је потпуну и неодложну демобилизацију свих оружаних снага, увођење руских бродова у руске луке и њихово разоружавање, чишћење од мина водених путева и пристаништа како би се несметано одвијала пловидба трговачких бродова по Балтичком и Црном мору. Русија је била дужна да плати ратну одштету, као и да обустави сваку пропаганду усмерену против држава Четворног савеза (Централних сила). Поред свега наведеног, Русија је била у обавези да у року од 48 часова прихвати ове услове (*Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference*, 1918, стр. 80). Такође, одређен је рок за ратификацију потписаног споразума који је износио највише две недеље. Самим тим, може се закључити да је овим документом дошла на наплату подршка Немачке Лењину и бољшевицима за њихов преврат 1917. године.

Истог дана, 23. фебруара 1918. године, одржана је најважнија седница бољшевичког Централног комитета, који је заседао у готово пуном саставу, на којој се одлучивало о даљој судбини Совјетске републике. Присутни су се појединачно, према Лењиновом предлогу, изјашњавали о три могућности:

- 1) прихватању немачких услова одмах;
- 2) припремама за неодложно револуционарни рат;
- 3) обављању хитног референдума међу совјетским бирачима Петрограда и Москве (Живанов, 2012б, стр. 531).

На заседању ВЦИК, у сали Тавричког дворца, које је започело 24. фебруара у раним јутарњим часовима, учествовали су депутати пет фракција, и то бољшевици и леви есери, мењшевици, есери и анархисти. На овом заседању изложене су три позиције: бољшевичка, левих есера и мењшевичко-есеровска. Лењин се, као председник СНК и представник бољшевика, залагао за прихватање немачких услова мира, јер је сматрао да за Русију нема другог излаза. Након што су представници свих фракција изнели своје ставове, приступило се гласању. Лењиново залагање за прихватање немачких услова и неодложно потписивање Уговора о миру са Немачком однело је благу превагу. По завршеном гласању, Лењину је остало још веома мало времена до истека постављеног ултиматума. Тог јутра, телеграми о спремности Русије да прихвати немачке услове послати су најпре у Берлин, а потом и у Беч, Софију и Истанбул. Немачкој влади је јављено: „У складу са одлуком коју је усвојио ВЦИК совјета 24. фебруара у четири сата и тридесет минута, Савет народних комесара одлучио је да усвоји услове мира које је предложила Немачка влада и да пошаље делегацију у Брест Литовск“ (Живанов, 2012б, стр. 537).

Телеграм су потписали Лењин и Троцки и он је, у писменој форми и оверен потписом и печатом, без одлагања послат по куриру у Брест.

Послови у вези са потписивањем мировног уговора одвијали су се уз неке успутне потешкоће. Одабрана државна делегација кренула је возом у Брест Литовск у ноћи између 24. и 25. фебруара, а тек 28. фебруара стигла је на крајње одредиште. Мировни уговор потписан је тек 3. марта 1918. године у 17.30 часова, након чега се руска делегација одмах упутила за Петроград. Брестлитовски мировни уговор који су потписали опуномоћени представници у пет истоветних примерака, на пет језика, чине Генерални мировни споразум, као и четири посебна допунска споразума Русије са сваком државом чланицом Четворног споразума: Немачком, Аустроугарском, Бугарском и Турском. Генерални споразум садржи уводне и завршне одредбе, као и уговорне обавезе нормиране у четрнаест чланова, који су незнатно модификовани у односу на оне које је Немачка већ доставила Русији 21. фебруара. У завршним одредбама Мировног уговора одређено је да ступа на снагу од момента ратификације. Пратећи споразум, потписан 27. августа 1918. године у Берлину, између осталог, предвидео је и да је Русија дужна да Немачкој исплати шест милијарди марака ратне одштете (Häfner, 2019, стр. 55).

Русија се потписивањем овог споразума, који је учињен под неочекивано понижавајућим условима, одрекла свих права и претензија на Пољску и делове Белорусије, затим на Финску, Естонију, Курландију (западни део Летоније), Ливонију и Литванију (Miloiu, 2021, стр. 91). Турској су Руси морали, на захтев Талат-паше, предати делове Закавказја (Ардахан, Карс и Батум), које је Русија освојила у Руско-турском рату 1877–1878. године (Van Duin, 2018, стр. 27). Немачке и аустроугарске војне трупе окупирале су и део руске територије преко границе предвиђене овим уговором до линије: Нарва – Псков – Полоцк – Орша – Гомељ – Белгород – Милерово – Ростов на Дону (Chernev, 2019, стр. 246). Плаћање ратне штете није било предвиђено овим споразумом. Лево крило есера сматрало је овај мир понижавајућим, па су раскинули савез са бољшевицима, препустивши им целокупну власт (Оболенски и Оти, 2003, стр. 297).

Немачком царству је био предат највећи део ових територија са циљем да оне постану заседни делови царства под управом различитих зависних краљева и војвода. Одредбама споразума било је предвиђено да ће Немачка и Аустроугарска, уз сагласност локалног становништва, одредити судбину ових територија (Miloiu, 2022, стр. 41–42). На новоуспостављене престоле Финске, Летоније и Литваније постављени су немачки владари (Foglesong, 2018, стр. 961–963). Турска је одмах по потписивању споразума преузела власт над уступљеном територијом.

Овај споразум је за Русију био веома неповољан и поражавајући. Његовим потписивањем Русија је изгубила огромну територију површине од 780.000 квадратних километара на којој је пре рата живело 56 милиона људи, односно трећину њеног становништва (Грачова, 2009, стр. 23). На тој територији се налазило више од четвртине обрадиве земље и железничких пруга, топило се три четвртине гвожђа и челика, било је 1.073 завода машиноградње; ту је била трећина текстилне индустрије са 918 текстилних фабрика, 244 хемијских предузећа, 615 фабрика целулозе, 1.685 завода за производњу алкохола, 574 пивара итд. У тој индустрији радило је око 40% свих радника. Територија Русије је сада била мања него у препетровској епохи (Живанов, 2012а, стр. 544).

Поред основног споразума потписан је и пратећи уговор, који се састојао од 10 тематских поглавља. Она су се односила на дипломатско-конзуларна питања, реактивирање политичких споразума потписаних пре рата, уређење приватних односа, накнаде за цивилне губитке, размену заробљеника, питања репатријације и амнестије, статус заплењених пловила, терета и драгоцености, статус арктичког архипелага Шпицберг и закључне одредбе.

Совјетска република је са Аустроугарском монархијом, Бугарским царством и Отоманским царством склопила билатералне споразуме који су били конципирани на исти начин. Поред ових споразума постојао је

пакет анекса споразума уз пропратне прилоге који су детаљније регулисали поједина питања и односе совјетске државе према новоформираним балтичким државама, Украјини, Персији, Авганистану, али и понашање Русије у централној Азији.

Седми бољшевички конгрес одржан је од 6. до 8. марта у Таврическом дворцу у Петрограду. Учесницима конгреса није био доступан текст Уговора о миру, иако су се они састајали како би расправљали о томе да ли ће га ратификовати или не. Бољшевици нису желели да широке народне масе и непријатељи буду обавештени о њиховим опредељењима. Поједини делегати били су заговорници Лењинове политике и присталице ратификације овог уговора, за разлику од оних који су се противили ратификацији залажући се за револуционарни рат. На крају, већина делегата присутних на конгресу определила се за ратификацију склопљеног Уговора о миру. Оваквој одлуци допринело је значајно напредовање немачких трупа и њихово приближавање Петрограду (Seleznev, 2017, стр. 72–74).

„Конгрес сматра неопходним да се утврди (ратификује) најтежи и понижавајући Уговор о миру с Немачком, потписан од стране совјетске власти зато што немамо армије, због крајње болесног стања деморалисаних фронтонских јединица, и због неопходности да се искористи свака, ма и најмања могућност предаха пред офанзивом империјализма на Совјетску социјалистичку републику.“ (Живанов, 2012а, стр. 563)

На овом месту потребно је подсетити се да је, само нешто више од годину дана раније, руска војска под командом цара Николаја II држала фронт у Галицији, на граници са Аустроугарском, као и нешто северније према Немачкој. И поред огромних људских и материјалних средстава, Централне силе нису успеле да помере линију фронта. Суноврат руске војне моћи започео је спорном абдикацијом цара (Тимофелев и Пиљак, 2017, стр. 38–41).

Четврти ванредни конгрес совјета радничких, војничких, сељачких и козачких делегата одржан је у Москви, у периоду од 14. до 16. марта 1918. године. На дневном реду била је ратификација Уговора о миру. Лењин је поново иступио инсистирајући на његовој ратификацији, оправдавајући такав свој став тврђом да ће овај уговор, уз све његове негативне стране, Русији донети мали предах који ће омогућити да револуција припреми своје снаге. Лењин је на крају конгреса предложио Резолуцију о ратификацији Брестског уговора. У првом ставу ове резолуције предвиђено је да: „Конгрес потврђује (ратификује) Мировни уговор који су закључили наши представници у Брест Литовску 3. марта 1918. године“ (Искендеров, 2018, стр. 110–111). У даљем тексту: „Конгрес признаје да је био правилан начин деловања ЦИК и СНК, који су одредили да се закључи тај невероватно

тешки, насилнички и понижавајући мир“. Исто тако, „Конгрес признаје да је безусловно правилан био и начин деловања мировне делегације“ (Живанов, 2012а, стр. 563). С обзиром на то да је за ову резолуцију, коју су предложили бољшевици, гласала већина присутних делегата, она је постала конгресна одлука.

У Рајхстагу је 22. марта 1918. године ратификован Мировни уговор из Брест Литовска. Његовом ратификацијом окончане су немачке војне акције против совјетске Русије. На тај начин, Русија је добила жељени предах, за који се Лењин одлучно залагао, те су њене снаге могле да се посвете уређењу унутрашњих прилика и организовању оружаних снага (Filimonov, 2015, стр. 110). „Захваљујући постигнутом миру“, писао је тада Лењин, „Руска Совјетска Република за извесно време стиче могућност да концентрише своје снаге на најважније и најтеже стране социјалистичке револуције – управо на организационе задатке“, пре свега на „беспошtedну борбу с хаосом и дезорганизацијом“ (Живанов, 2012а, стр. 579), односно могућност да сачува власт (Mälksoo, 2021, стр. 192–194).

Најзад, руска страна је 27. августа 1918. године у Берлину потписала и Споразум о ратној одштети, који је предвиђао да Русија исплати шест милијарди марака одштете Немачкој.

Очекивано, за земље савезнице било је веома непријатно да се Немачкој, њеним савезницима и новоствореним марионетским државама препусте огромне источноевропске територије и Закавказје, који су били богати ресурсима. Савезници су имали бојазан и од ширења социјалистичке револуције, јер су бољшевици након склапања Брестлитовског мира приступили припремама за формирање Коминтерне (Комунистичка интернационала) или Треће интернационале са циљем да утичу на међународне социјалистичке процесе.

На срећу бољшевика, Брестлитовски споразум трајао је свега осам месеци. У новембру 1918. године, Немачка се морала одрећи споразума, јер је то одрицање представљало један од веома значајних услова за примирје (Steinberg, 2017, стр. 399). На основу примирја из Комјења и Версајским уговором (члан 116) поништен је Брестлитовски споразум, чиме су отворена врата формирању Совјетског Савеза, који је настао на темељима Царске Русије кроз крвави грађански рат, који је трајао од 1918. до 1922. године.

Немачка и СССР су се потписивањем Рапалског мира 16. априла 1922. године одрекле својих територијалних и финансијских потраживања једна према другој након Брестлитовског споразума (Петров, 2021, стр. 130–131). Овим споразумом су се две владе договориле о нормализацији својих дипломатских односа.

Закључак

За Русију је 1917. година била преломна и једна од централних у њеној историји. То је била година суноврата једне велике државе и њене моћи која је била у успону. Пад царске власти и инсталирање бољшевичке интернационале на петроградском трону, недуго након Октобарске револуције, директно је условио касније догађаје и споразуме, који су били веома штетни по интерес Русије. Међу њима се посебно истиче Брестлитовски споразум.

Мировни споразум из Брест Литовска, на основу којег је руска совјетска власт окончала своје учешће у великом рату, био је својеврсна капитулација под понижавајућим условима за једну глобалну велесилу тог времена. Капитулација је сматрана као нужност у недостатку друге опције, јер је основна идеја совјетских власти била да се покаже да је успех социјалистичке револуције могућ. Самим тим, она би представљала увод у светску револуцију која би кренула домино ефектом из срца Европе, сматрао је Лењин. Руска Совјетска Република се овим споразумом одрекла права на Финску, Аландска острва, балтичке државе, Пољску, Белорусију, Украјину и територије Ардахан, Карс и Батуми у Закавказју, које је Русија освојила 1878. године. Споразум је Русији одузео 32% становништва, 50% индустрије и 90% рудника угља. Окончањем Првог светског рата и победом Савезника окончана је, макар и формалноправно, и неславна брестлитовска епизода руске историје, али се њени индиректни и вишеструки негативни одјеци, пре свега у морално-политичком, националном и верском контексту, осећају и данас у постсовјетском простору.

Литература

- Ајрапетов, О. (2017). *Русија 1917: Пројасџ царсџива*. Београд: Clío.
- Баданин, М. (2020). *Духовни извори руске револуције*. Београд: Финеграф.
- Гажевић, Н. (ур.) (1971). *Војна енциклопедија*. Београд: Издање редакције војне енциклопедије.
- Грачова, Т. (2009). *Светџа Русија љројџив Хазарије*. Београд: Света Русија.
- Живанов, С. (2012а). *Црвени окџобар I – Окџобарска револуција*. Београд: ЈП Службени гласник.
- Живанов, С. (2012б). *Црвени окџобар II – совјетџи или усџавојтворна скујџиџина*. Београд: ЈП Службени гласник.
- Журавлев, В. В. (2017). *Револуција 1917 љода љлазами современников: окџябрь 1917 љ. – январь 1918 љ*. Москва: Политическая энциклопедия.
- Искендеров, А. П. (2018). Брестский мир в кольце фронтов. *Войросы исџории*, 10, 105–113.
- Мала енциклопедија Просветџа* (1986). Београд: Општа енциклопедија.

- Марковић, С. С. (2017). „Крст“ против „мача“ – Русија, интелектуалци и национална идеја 1914. *Социолошки преглед*, 51 (3), 392–413.
- Оболенски, Д. и Оти, Р. (2003). *Историја Русије*. Београд: Clio.
- Петров, Ю. А. (2021). Россия и окончание первой мировой войны, 1918–1922. У: М. Војводић (ур.), *Крај раја, Срби и стварање Југославије* (125–137). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Решетњиков, Л. (2016). *Враћини се Русији*. Београд: Euro Book.
- Тимофелев, А. и Пиљак, М. (2017). *Руска револуција 1917. у очима Краљевине Србије*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Brüggemann, K. (2022). Defending the Empire in the Baltic Provinces: Russian Nationalist Visions in the Aftermath of the First Russian Revolution. In: D. Staliūnas & Y. Aoshima (Eds.), *The Tsar, the Empire, and the Nation. Dilemmas of Nationalization in Russia's Western Borderlands, 1905–1915* (327–356). Budapest: Central European University Press.
- Chernev, B. (2019). Twilight of Empire: The Brest-Litovsk Conference and the Remaking of East-Central Europe, 1917–1918. *Canadian Slavonic Papers*, 61(2), 245–247.
- Engelstein, L. (2017). *Russia in Flames: War, Revolution, Civil War, 1914–1921*. Oxford: Oxford University Press.
- Filimonov, V. A. (2015). N. I. Kareyev and First World War: A Glimpse of an Eyewitness and a Historian's Reflexion. *Vestnik Nizhegorodskogo Universiteta im. N.I. Lobachevsky*, 1, 106–112.
- Foglesong, D. S. (2018). Revolutionary Russia in American Eyes. *Вестник Санкт-Петербургского университета: История*, 63(3), 957–971.
- Häfner, L. (2019). Revolutionary Defencism as a Cul-de-Sac? Socialist Parties and the Question of War and Peace in the Russian Revolution of 1917/18. *Revue des études slaves*, 90(1–2), 47–62.
- Mälksoo, L. (2021). The Treaties of Brest-Litovsk, Versailles and Moscow: Contesting Sovereignty and Hegemony in Eastern Europe in 1918–1939. *German Yearbook of International Law*, 62(1), 189–210.
- Malyshkina, E. V., Goroshko O. N., Bondar I. A., Gorčev J. P. (2019). Historical Review of Russian National Policy in the North Caucasus. *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy*, 49(3), 245–259.
- Miloiu, S. (2021). The „Soft” Borders in the Baltic Sea Region, 1905–1940. *The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 13(2), 85–120.
- Miloiu, S. M. (2022). The „Hard” Borders in the Baltic Sea Region, 1917–1922. *The Romanian Journal for Baltic and Nordic Studies*, 14(1), 7–48.
- Multatuli, P. B. (2014). *God Grant, Only Not to Be Drawn into War!, Emperor Nicholas II and the Pre-war Crisis of 1914 Facts against Myths*. Moscow: Russian Institute for Strategic Studies.
- Proceedings of the Brest-Litovsk Peace Conference: The Peace Negotiations Between Russia and the Central Powers, November 21, 1917 – March 3, 1918*. (1918). Washington: Government Printing Office.
- Pyvovar, S. (2018). The Peace Treaty of Brest-Litovsk in Historical Retrospective. *Kyiv Historical Studies*, 1(6), 12–19.

- Seleznev, F. A. (2017). *Револуция 1917 їода и борьба элий вокруг войроса о сей-а-райнном мире с Германией. 1914–1918 ђђ*. Sankt-Peterburg: Aletejja.
- Steinberg, J. W. (2017). The Peace at Brest-Litovsk: Forgotten or Precedent-Setting Peace? In: A. Gestrich & H. Pogge Von Strandmann (Eds.), *Bid for World Power? New Research on the Outbreak of the First World War* (377–401). Oxford: Oxford University Press.
- Van Duin, P. C. (2018). ‘Political Life Is Dying Out’: Rosa Luxemburg’s Critique of Bolshevism and the Bolshevik Revolution. *Studia Politica Slovaca*, 11(1), 20–34.

Žaklina S. SPALEVIĆ

Singidunum University, Belgrade

Dušan Z. JEROTIJEVIĆ

MB University, Belgrade

Faculty of Business and Law

The Peace of Brest-Litovsk – Causes, Agreement, and Consequences

Summary

At the beginning of the 20th century, the opposing interests of the great powers were more and more clearly outlined in international relations. Two alliances were created (the Central Powers and the Entente) which in some way connected certain countries according to a minimum of common interest. This primarily refers to the Entente bloc, because the three leading powers in it (France, Russia and the United Kingdom) had conflicting positions on some important issues (for example, the issue of control of the Bosphorus and Dardanelles, as well as the issue of Turkey’s survival in the Balkans, as well as Turkey as a regional power in general).

After the attack of the Austro-Hungarian Monarchy on Serbia in July 1918, Imperial Russia immediately sided with the Kingdom of Serbia and entered the war, which it led on a front spanning thousands of kilometres from the Baltic to the Caucasus against the armies of all the Central Powers.

After three years of gruelling war and the February Revolution, the chain of command and morale of the army collapsed after the February Revolution. An unsuccessful military campaign against the German army by the Kerensky government in the summer of 1917 led to complete chaos in the country, which led to the October Revolution and the seizure of power by the Bolsheviks.

Lenin believed that capitulation was a necessity in the absence of another option. The main idea of the Soviet authorities was to show that the success of

the socialist revolution was possible. Therefore, the Bolsheviks believed that the October Revolution was a prelude to a world revolution that would start with a domino effect from the heart of Europe, and that it would undo the negative consequences of signing the Brest-Litovsk Peace Agreement. The agreement was concluded on March 3, 1918 in Brest Litovsk.

By signing Brest-Litovsk agreement, which was made under unexpectedly humiliating conditions, Russia renounced all rights and claims to Poland and parts of Belarus, then to Finland, Estonia, Courland (the western part of Latvia), Livonia, and Lithuania. At the request of Talat Pasha, the Russians had to hand over parts of Transcaucasia (Ardahan, Kars, and Batumi), which Russia won in the Russo-Turkish War, 1877–1878, to Turkey. German and Austro-Hungarian military troops also occupied a part of Russian territory across the border stipulated by this peace treaty up to the line: Narva-Pskov-Polock-Orsha-Gomel-Belgorod-Milerovo-Rostov on Don.

The Brestlitovsk Agreement closed a large front and enabled German penetration deep into the interior of Russia. Russia lost a huge territory of 780,000 square kilometres where 56 million people lived before the war, i.e., a third of its population and where the country's most important mining and industrial resources were located. Finally, on August 27, 1918, in Berlin, the Russian side signed the War Reparations Agreement, which stipulated that Russia pay six billion marks in compensation to Germany.

Fortunately for the Bolsheviks, the Brestlitovsk Agreement lasted only eight months. In November 1918, Germany had to renounce the agreement, because that renunciation represented one of the very important conditions for the armistice. Based on the Armistice of Comienne and the Treaty of Versailles (Article 116), the Brest-Litovsk Agreement was annulled, which opened the door to the formation of the Soviet Union, which was created on the foundations of Imperial Russia through the bloody civil war that lasted from 1918 to 1922.

Germany and the USSR, by signing the Peace of Rapala on April 16, 1922, renounced their territorial and financial claims to each other, after the Brestlitovsk Agreement. With this agreement, the two governments agreed on the normalization of their diplomatic relations.

Keywords: Imperial Russia; the Bolsheviks; Lenin; Germany; Eastern Front.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).